

Kentsel Mekanlarda Yerelliğin Ölümü: Özgün Oluşlardan Ortak Temsiliyet Nesnelere

The Death Of Locality In Urban Spaces: From Being Authentic To Resignation Objects

Seran Demiral

Özet: Modernleşme sürecinde kentleşmenin getirisi ya da başka deyişle sonucu yerel kimliklerin ve yerelliklerin etkisizleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum kendi özgünlüğünde belli bir ağırlığı olan nesne ya da kavramların ortadan kalkmasına ve ortak nesneleşmelere neden olmuştur. Sonuç olarak bu nesne ve kavramlar toplumda bir temsil sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu yazıda bu konu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Kentleşme, Orijinallik, Yerellik

Abstract: *In modernization process, the yield of urbanization or in another word result of it gave birth to the inactivation of local identities and locality. This situation caused the disappearance of object or terms which have teeth in its own authenticity and mutual objectivization. As a result, these objects and terms brought the representation problem with itself in society.*

Keywords: *Modernization, Urbanization, Originality, Locality*

Geçtiğimiz yüzyılın başlarında kentli insanın ruh hali ve metropolün oluşturduğu zihin yapısı üzerine yazılanlarla kent sosyolojisi alanındaki çalışmalara sağlam bir girizgah yapılmıştı. Simmel'in bahsettiği bezgin (blase) insanın yaratıcısı, bizatihi hareketli, hızlı, yoğun kentsel mekanın kendisiydi. Kantçı bakış açısıyla a priori olan zaman ve mekanın a posteriori duruma etkisi söz konusu olduğunda; mekan üzerine sunulan teorilerin ve varsayımların, ekonomi-politik yaklaşımın hakimiyetindeki neo-Marksistlerden veya Weberci perspektife sahip, mekanı iktidar odaklı ele alma gayretindeki teorisyenlerden daha farklı bir düşünce biçimine geçildiğini, hatta mekan sosyolojisi yerine mekan felsefesi yapıldığını iddia etmek mümkün gözükmemektedir. Farklı disiplinlerden artan sayıda 'düşünür'ün (öznelinin bilim ve akademi-dışı addedilmesi ve haliyle spekülatif tartışma içerisindeki etkin öznenin bilim insanı yerine 'düşünür' tanımını almasının muhtemel olması nedeniyle; 'düşünür'), topluma dair bilim alanlarının yerini ağırlıklı olarak 'kültürel çalışmalar'ın aldığı günümüz tartışmalarının odağında kent kültürü, kentli hayat tarzları vb. üzerine çalıştıklarını gözlemleyebiliyoruz; zira halihazırda güncelliğinden hiçbir şey kaybetmemiş bu konular, yeni anlayışların nesnelere olarak entelektüel ilginin odağında yer almaktalar. Mekan-kültür-insan benzeri bir üçgenin merkezinde konumlanan mimar, heykeltıraş, şehir plancısı gibi branşlara sahip insanların da, sosyal bilimcilerden pek farkları olmayacak şekilde, kentsel mekanın kendisinin dönüşümünden ziyade, mekansal dönüşümün yarattığı muğlaklığı, ruh halini, bu halin gündelik hayata yansımaları üzerinden bir kültürü yeniden inşa etmesi konusuna eğilmeleri de olağanlaşmış durumda.

Mekansal dönüşümü dışsal etkenlerle birlikte ele alıp sebeplerini irdeleyerek kural üreten 'kent teorisyenleri'ne bakıldığında, özellikle göze çarpan sermaye odaklı yaklaşımın ilk bilinen isimlerinden Lefebvre'in, eserlerinde, mekanın toplumsal mekan olarak ele alınmasıyla tariflenen, insanların gündelik hayatlarında zaman geçirdikleri yer olan mekandan bahsetmesi bu açıdan Lefebvre'i, yer üzerine çalışan bir coğrafyacı veya sermayenin mekana yerleşmesini tarifleyen bir marksist olmanın yanı sıra; zamanın ve mekanın insanın gündelik hayatına etkisi üzerine düşünen bir mekan filozofu haline de getirmekte. Sadece şehir üzerine

düşünmeyip, zamanı hesaba kattığında, doğadaki zaman ile şehrin zamanı arasında yapmakta olduğu ayırım nedeniyle, hem şehrin hem de doğanın mekanının filozofu olma tanımını daha çok hak eder gözükmektedir (yaygın kullanımın aksine şehir filozofu yerine “mekan filozofu” deyişini benimsememiz bundandır). “Doğa az gelişmişlik içine yerleştirilmeden önce, her yer, bir ağacın gövdesi gibi, onu yaratmış olan ağacın yaşını ve izini taşır. Zaman mekanın içine dahildir ve mekan-doğa zaman-doğanın lirik ve trajik yazısından başka bir şey değildir” (Lefebvre 2014: 120). Zamanın, ölçüm aletleriyle sınırlandırılmadığı haliyle, bildiğimiz zamandan çok daha temel ve kapsayıcı olduğunu düşünmek kolaydır, bunun üzerine Norbert Elias’ın *Zaman Üzerine* başlıklı kitabının oldukça doyurucu olduğunun altını çizip Lefebvre’e geri dönelim: Lefebvre, *Mekanın Üretimi*’nde toplumsal mekanda geçirilen zamanın yine bir yaşama zamanı olarak bireyselleştirildiğini, ancak çalışma zamanının saatlerle ölçülebilir ve toplumsal açıdan önem taşıyan zaman olarak, iktisadi bir mekanda kendine yer ettiğini ifade etmektedir.

Mekanı değerlendirirken, zamana temas eden isimler arasında, yine sermayenin mekanı üretmesi noktasında Lefebvre’den esinlenerek ona katkı sağlayan Harvey’nin özellikle *Postmodernliğin Durumu* başlıklı çalışmasında kavramsal-laştırdığı ‘zaman-mekan sıkışması’ dikkati çekmektedir. Harvey, sanat, mimari, sinema gibi farklı alanlardaki geçişken anlatisıyla zenginleştirdiği metninde mimar Mies van der Rohe’nin mimarlığı “çağın iradesinin mekansal terimlerle tasarlanması” şeklinde tarifleyişini alıntılıyarak zamanın mekansallaştırılması durumuna da değinmektedir (Harvey 1997: 34-35). İlerleyen bölümlerde, metropollerin sembollerden ibaret olduğunu aktarmakta, duyumsanan sıkışma halinin, mekana ve zamana nüfuz eden görünmez imgelerden kaynaklandığını söylemektedir.

Kent-kır karşıtlığı, metropol tanımı, kentlerin metropolleşmesi her ne kadar kentsel mekanlardaki yerelliğin ortadan kalktığı iddiası içerisinde kendisine yer bulmayacak konular olsa da, kırsal alanların ölümü, kentlerin metropollere evrilmesi meseleleri, bir ölçüde kentsel mekanların ortaklaşması, modernite sonrası dünyadaki çok sayıdaki alandaki benzerliğin kentlere ve kentlilerin hallerine de yansıdığını destekleyen dayanaklar olmak noktasında önem taşımaktalar. Auge, kentlerdeki yığılmaları, insanların yoğun ve sürekli hareket ettikleri alanların ayınlaşmasını ‘uzamsal aşırıbolluk’ olarak tarifliyor ve zaman-uzam içerisindeki ‘yer’ ve yerelliğin parçalanmasını ifade etmek adına, “yer’e karşı ‘yer-olmayanlar’ın çoğaldığından bahsediyordu. “Yer-olmayanlar, insanların ve malların hızlandırılmış dolaşımı için zorunlu döşemler (ekspres yollar, bankamatikler, hava alanları) olabildikleri kadar taşıma araçlarının kendileridir, ya da büyük alış-veriş merkezleridir, ya da yine, gezegenin sığınmacılarının beklemeye geldikleri uzatmalı transit kamplarıdır” (Auge 1997: 41). Otoyollar, ulaşım yapıları ve artık alışveriş/yaşam merkezlerine aşına olmamızla birlikte, bu yer-olmayanların zaman ve mekan bağlamından kopukluğu, dünyanın neresine gidersek gidelim

birbirine benzer oluşu; otel zincirlerinin aynı 'konsept proje'leri dünyanın dört bir yanına inşa etmesi veya aynı restoran zincirine çok başka coğrafyalarda rastlama ihtimalimizin sınırlarını da aşmakta. Yer'in uzamsallaşması konusunda değineceğimiz bağlamdan kopma noktasındaki bu aşırılığın esas yansıdığı şey ise, elbette mekan değil, öznelere kendisi.

Walter Benjamin'in Baudelaire'in yazını üzerine kaleme aldığı metninde değindiği 'flanörleşme' belki aşırılığın, yığılmanın, benzeşmenin süreklileştiği, özgünlüğünü kaybeden mekandaki kaçış ihtimallerinin başlıcası: "Kalabalığın içinde sıkışıp kalmaya razı olan yaya vardır; ama onun yanı sıra, hareket alanını gereksinen ve zaman sıkıntısı çekmek istemeyen *Flaneur* de vardır. İnsanların çoğu, günlük işlerinin peşinden koşabilirler; acele tanımayan birey ise, ancak doğrudan bu niteliğiyle sıradışı insan konumundaysa, bir *Flaneur* gibi özgürce gezip tozabilir" (2001b: 221). Yaşadığımız zamanın hızlanmasını tariflerken bahsettiğimiz zaman, saatlere bölünmüş çalışma zamanı olduğu gibi, hızlı yaşadığımız kent mekanının kendisi de 'keşmekeş'e dönüşürken, başka kentler ve metropollerden ayrımlarını yitiriyor. Baudelaire ve Paris özelinde handiyse bir imrenme haliyle yakınlık kurduğumuz *flaneur*'ü, Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*'ıyla ilk defa içinde bulunduğumuz coğrafyada gördüğümüzü söylemek yanlış olmaz. Aylak Adam'ın karakteri, İstanbul'un özgün flanörü. Sanatla, edebiyatla yakınlık kuran insanların yüceltikleri bu aylaklığa, yakın dönem yazınında ve özellikle sinemasında yeniden rastladığımız bir gerçek; bunda yaşam alışkanlıklarımızın geçirdiği evrimin, gündelik hayatımıza yansıyan kentsel mekanın etkisinin payı olduğunu söylememiz mümkün. Öte taraftan; yaşadığımız süreç itibarıyla, zamanı umursamayarak, mekan içinde gezinme, düşünür / gezinir yaşama halinin, metropol yaşamındaki imkansızlığı ise artık yeni bir yazının konusu olmayı hak ediyor. *Flaneur*, doğası gereği sistem dışı iken, sistem dışı bir alanın sözünün edilemeyeceği kaygısı haklı olarak baş göstermekte; çünkü teknolojinin etkisiyle bahsettiğimiz mekanlar artık yalnızca bildiğimiz anlamdaki alanları değil, 'akışlar uzamı'nı da kapsıyor. Detaylı bir kapitalizmin mekana yansımaları tarifine girmesek dahi, bilinçli bir flanörleşme eğilimindeki insanın kültürel yapısının bu yeni uzamların çok uzağında olmadığını tahmin etmek zor değil.

Özgin Yer'den Belirsiz Uzam'a

Flanörlerin kentsel alanlarda başboş gezmelerinin yanı sıra, günümüz insanların farklı ülkelerin kentlerine ve hatta kent dışı alanlarına, doğal yerlerine yolculuk etme eğilimi olduğunu, gözleme dayalı olarak, ifade etmek mümkün. Mekanlar arası mesafeleri kat etme sürelerinin azaldığı, farklı mekanlardaki temsilîyet nesnelere ortaklaştığı zaman diliminde, bu eğilime hak vermek de dolayısıyla muhtemel gözükmemekte. Herhangi bir kentli insanın, dünyanın bir başka ucunda yolunu kaybetmesi, dilini bilmediği bir yerde kimseyle iletişim kuramaz olması eskiye nazaran daha güç; çünkü iletişim kurmak için kullanılabilir

teknolojik araçların fazlalığının ve ulusaşırı temaslara alışkanlığın artmışlığının yanı sıra, benzeşen mekanlar ve yarattığı ortaklaşmış kamusal alanlarda, yabancılık çekmek, turist gibi davranmak söz konusu olmamakta. Bir başka ifadeyle; sembollerin yığıldığı metropollerde yaşayan insanların sıkışma halleri esasında o kadar güçlü ve bütün uzama yayılı halde ki; insanların aidiyet duygusunu hissetmelerinin güçleştiği bir yerde, bütün yer'lere yabancı olanın, yabancı olan yerde yabancı hissetmesinin tek hakiki sebebi, bilmediği bir dili duymaya maruz kalmak olabilir. Yoksa tuvaletleri ifade eden sembollerden tutun, sokak tabelalarına, otobüs duraklarından kaldırım taşlarına, kot pantolonlara, converse ayakkabılara, pek farklı gelmeyecek türlü mekan ve yarattığı insan biçimi düşünlüğünde; doğanın özgünlüğünü ayırt etmek, ovanın düzlüğü veya tepenin kavisinin farklılaşmasının nispeten kolay algılanır hale gelmesi, bahsedilir bir gerçeğe dönüşmek üzere -tabii ova ve tepenin varlıklarını korumalarının mümkün olduğu sınırlı zamanla insanın bir aradalığı dahilinde.

“Yer-olmayanlar” tanımı içerisinde algıladıklarımız, bildiklerimiz bir yer içerisinde var olan nesnelere tekabül etse de, Auge'nin metninde bu tabirin 'yer-olan'dan ayrışmasının temel sebebi yer ile uzam kavramlarının karşıtlığından kaynaklanmakta. Auge'nin ifadesiyle (1997:90), “Uzam” teriminin kendisi “yer” teriminden daha soyuttur, zira bu ikincisini kullandığımız en azından bir olaya (bir yerde cereyan etmiş olan), bir söyleneceye (anılan yer) ya da bir tarihe (olay yeri) göndermede bulunuruz. “Uzam” terimi, fark gözetmeksizin, bir düzlüğe, iki şey ya da iki nokta arasındaki mesafeye, ya da zamansal bir büyüklüğe uyarlanabilir.” Zamanın mekana nazaran daha kapsayıcı olmasına benzer şekilde, uzam'ın yer'e nazaran kapsayıcı olduğundan bahsedebileceğimiz gibi; “yer-olmayanlar”ın vurgusunda kastedilen ziyadesiyle uzam'ın soyutluğu, erişilemezliği, ancak tasavvur edilir olmasıdır. Uzam, insanın hatırasında yer etmeyebilir, mekan veya yer-olanın ön beyinle algılanabilir, hatırlanabilir ve üzerine inşa edilebilir olmasının aksine; uzam orta beynin bildiği, gündelik yaşamda kavranmayan, bağlamdan kopuk bir kavram olarak zihnin arkaplanında kendine 'yer' edebilir. Burada uzam ile yer arasındaki ayrımı, insan zihni üzerinden örnekleyerek oluşturmaya çalıştığımız diyalektik, kendiliğinden olanın fark edilmese dahi kavranabilir ve kendini var edebilir olan özgünlüğünün (*sui generis* oluşunun) karşısında, uzam'ın soyutluğundaki belirsizliğin, haliyle kendisinden farklı olanın yerine geçebilirliğinin vurgulanması amacıyla ortaya konmaktadır. Çünkü her ne kadar, “yer-olmayanlar” hayatın, zamanın ve mekanın dönüşümüyle, insan faktörünün biçimlendirmesinin neticesinde kasten ve hesaplanabilirliğin dahilinde uzamda var olur hale geliyor olsalar da; yayılmaları, olay veya durumlardan bağımsız biçimde mekan vasıtasıyla insan bedenini işgal etmeleri, güçlerinin ispatı niteliğindedir. Arapça kuvvet manasındaki kevn'den gelen 'mekan'ı işgal eden beden işgalinin yarattığı etki alanının kuvvetinden bahsetmek de, insan-mekan arasındaki sürekli etkileşimin dile yansınmasıyla manaların yorumlanması noktasında yeni bir kapı aralamakta gibidir.

Belirsiz uzamdaki belirlenmiş nesnelere yarattığı ortaklığa baktığımızda ise, ifadelerin, sembollerin, nesnelere birbiri yerine geçmeleri durumunun, kültürel kodları dönüştürmekte olduğunu varsayabiliriz. Her ne kadar Robertson'ın 'küyerelleşme' deyişiyle, ortak/evrensel olana karşı kültürel anlamda bir yerleşmeden ve farklılıkların belirleyici hale gelmesinden bahsetmek mümkün olsa dahi; mekanda yaratılan ortaklığın uzama nüfuz etmesinin sonucunda, özellikle kentsel alandaki temsiliyetin bireyin kendine özgüllüğü açısından bir karşılık bulamadığını gözlemlemek olası. Bu noktada aynı kentsel mekanı kullanan farklı bireylerin kendilerine ait olan mekanları, aynı zamanda aidiyet kurma ihtimallerinin yüksek oldukları evlerini, özel alanlarını ele almak ve özel alan ile kamusal alan arasındaki ayrıma değinmek, temsil ortaklığının gerçekliğinin sorgulanması açısından yeni bir parametre yaratabilir. Benjamin'in tabiriyle (2001a:96), "birey için evrenin temsilcisi" olan "içmekan", uzamın belirsizliğinin uzağında, kentteki sıkışma hissini dışında bir özel alan oluşturabileceği gibi; içmekan içerisinde kullanılan ortak nesnelere, çatal-bıçağa, masa-sandalyeye, kalem-kağıda, bilgisayara, televizyona, koltuğa baktığımızda, gereksinimlerimizi karşıladığımız araçlar noktasındaki benzerlik de, içmekanda kullanılan materyallerin benzeşmesi de, kentsel alandaki yapılaşma biçiminin ve yerel olmayan malzeme ile üretilen evrensel/kamusal 'yaşam merkezleri'nin küçük kopyaları olarak, aslında bütün zaman ve uzam içerisinde çeşitliliği ortadan kaldırmakta, özellikle kentli-insanı tek-tipleştirmekte, 'çokluk' tartışmalarının bunca gündemde olduğu zamanda dahi, tikelikler yerine uzamın muğlaklığını taşıyan kitleler yaratmaktadır.

Ortak Temsiliyetten Özgün Kimliklere

Postmodernleşmenin zaferi çoğulculuğa davetiye çıkarması ve farklılıkları yüceltmesi gibi görüldüyse de, istisnai olanın genelgeçerleşmesiyle birlikte, ortak yer ve zamanda gördüğümüz ve işaret ettiklerimiz, farklı kavramlardan türeyen aynı imgeler veya nesnelere olmasını, farklı düşünce biçimleri için bile ortak göstergelerin kullanılması meselesini açıklayabilmek ve muhtemel bir yanlışlığı gidermek adına; kavramlar ile imajlar arasındaki ilişkiyi yeniden kurmakta yarar var. Foucault, temsiliyeti ele alırken, işaret eden kavram ile işaret edilen imge arasındaki ilişkinin tek-yönlülüğünü eleştirir ve işaret eden ile işaret edilenin her ikisinin de temsiliyeti gereğinin altını çizerek (2001:112), Saussure'ün gösterge tarifindeki bütünlükçü, yapıyı vurgulayan yaklaşımının esasında gösterilen ile gösteren arasındaki ilişkiyi yeniden yapılandırıldığını söyler. Buradaki etkileşim vurgusundan hareket edecek olursak, zamanın biçimlendirdiği mekânın temsiliyetinin gerçekleştiği içmekanı temsil eden insan yeniden ortak/kentsel mekân içerisinde yer aldığı anda, kendine ait bir geçmiş zaman tasavvurunun temsiliyetini de yansıtabilmelidir. Yani bireyin belleği mekânın kimliği, mekansal belleğin insan-daki yansıması insanın kimliği haline dönüşebilmelidir.

Bu noktada, kentsel mekanlar arasındaki farklılıkların yitimi ve yerelliğin ölümünün sebeplerini irdelemekten ziyade, bunun yol açtığı kimliksizleşmenin bireylerin gündelik yaşamlarında yarattıkları sonuçları gözlemlemekte daha fazla yarar olduğu kanaatindeyiz. Makro ölçekteki teorilerin iktidar/politika ve/veya iktisat vurgularını bir kenara bıraktığımız takdirde, belirsiz uzamda gezinen bireylerin mikro yaşama alanlarında maruz kaldıkları yabancılaşma hissinin temelinde yatan şey, bizzat mekanın kimliksizleşmesi, zamanın ivmesinin artışıyla birlikte geçiş hızının kavranamayışı ve her an'ı birbirine benzer hale gelmiş anların farklılığının algılanamayışı, mekanla birlikte zamanın da kimliğinin yitimi, bütün özgün oluşların ortadan kalması ve her şeyin iç içe geçip birbirine dönüştüğü muğlak zaman diliminin muğlak uzamında insan varoluşunun ("yer-olmayan"lara atfen) ortak bir "var-olmayanlar"a sürüklenmesi.

Yeni özgün kimliklerin inşası için nereden başlanması gerektiğine dair bir öneri yapmanın faydasız olacağı aşikar; ancak başlangıç noktasının kentsel mekanın kendisi olduğunu hatırlayacak olursak, herhalde kentsel mekandaki ayırıcı özelliklerin "yer-olmayanlar"dan yerelliklere ve somut mekanlara dönüşümüyle birlikte ("somut" mekan vurgusu her ne kadar, Lefebvre'in kavramından bağımsız olarak ifade edilmekteyse de, kapitalizmin soyut mekanına karşı, toplumsal hayatın 'somut mekanı'nın zaferiyle mekansal devrimin imkanının olduğunun da yeri gelmişken altını çizmekte yarar var), kendine has özellikleri olan mekanlar içerisinde tikelliklerini yeniden kazanmış bireylerin, zamanlarını fark etmeleri ve gerekli gördükleri takdirde flanörlüğü de tercih eder halde yaşamaya fırsat bulmaları da söz konusu olabilecektir.

Kaynakça

- Auge, M. (1997), *Yer-olmayanlar: Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Çev. T. Ilgaz, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Benjamin, W. (2001a), "XIX. Yüzyılın Başkenti Paris", *İç. Pasajlar*, Çev. A. Cemal, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, s. 87-108.
- Benjamin, W. (2001b), "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", *İç. Pasajlar*, Çev. A. Cemal, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, s. 202-253.
- Foucault, M. (2001), *Kelimeler ve Şeyler*, Çev. M.A. Kılıçbay, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Harvey, D. (1997), *Postmodernliğin Durumu*, Çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014), *Mekanın Üretimi*, Çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.